

AKCJA ZALUDNIENIA ZIEM ZACHODNICH

W rozumieniu wagi problemu zasiedlenia ziem na wschód od Odry i Nisy polskie władze państwowe niezwłocznie po swym ukonstytuowaniu się (a więc na szereg miesięcy przed formalnym objęciem tych terenów) podjęły intensywną działalność przygotowawczą w kierunku zasiedlenia Ziemi Odzyskanych, zasiedlenia warunkującego zarówno ściśle zespolenie tych terenów z resztą kraju, jak i ich normalny rozwój gospodarczy. Chodziło tu o akcję jak najszybszą, która dałaby w rezultacie planowe zaludnienie tych terenów elementem polskim, reprezentującym możliwie znaczny potencjał gospodarczy.

Według niemieckiego spisu z 1939 roku Ziemie Odzyskane zamieszkiwało 9,1 miliona osób. Klęska Niemiec na wschodzie i zbliżanie się armii radzieckiej wraz z oddziałami polskimi do Odry spowodowało, że prawie połowa ludności uciekła w głąb Rzeszy. Władze polskie przy objęciu Ziemi Odzyskanych zastały tam obok znacznych ruin także poważne przerzedzenia ludnościowe, a w wielu miejscowościach nawet całkowitą pustkę.

Wśród ludności pozostalej na miejscu rozpoczął się ruch repolonizacyjny. Objęty nim został 1 milion osób. Polski spis ludności z 14 lutego 1946 r. wykazał na tych ziemiach 2 036 439 Niemców, którzy w ciągu 1946 r. zostali objęci akcją wysiedleńczą w myśl uchwał poczdamskich.

Według stanu z dnia 1 stycznia 1947 r. na Ziemiach Odzyskanych zamieszkiwało ca. 4.643 tys. ludności polskiej oraz ca. 500 tys. ludności niemieckiej; razem ponad 5.130 tys. osób. Rozmieszczenie ludności polskiej oraz podział jej na grupy pochodzenia ilustruje następująca tablica:

Województwo	Liczba osób w tysiącach						
	Ogółem	Autochtoni		Repatrianci		Przesiedleńcy i reemigr. czas.	
		absol.	% do ogółu	% do ogółu	absol.	% do ogółu	absol.
1. Olsztyńskie	380,2	80,0	21,04	113,2	29,77	187,0	49,19
2. Białostockie (część)	48,7	1,5	3,08	8,2	16,84	39,0	80,08
3. Gdańskie (część) . . .	370,1	33,0	8,93	105,4	28,47	231,7	62,60
4. Szczecińskie	756,1	27,2	3,61	330,4	43,69	398,5	52,70
5. Poznańskie (część)	351,5	8,5	2,42	187,0	53,20	156,0	44,38
6. Wrocławskie	1384,4	7,0	0,51	718,1	51,87	659,3	47,62
7. Śląskie (część)	1351,8	851,3	62,99	237,5	17,56	263,0	19,45
Ogółem :	4642,8	1008,5	21,73	1699,8	36,61	1934,5	41,66

Poza Polakami-autochtonami ludność polska napłynęła na te tereny z trzech źródeł: a) z akcji repatriacyjnej, którą objęta została ludność polska z Z. S. R. R.

i innych krajów europejskich, b) z akcji przesiedleńczej, która objęła ludność z terenów Polski centralnej, zniszczonych przez działania wojenne i przeludnionych, oraz c) z akcji reemigracyjnej, obejmującej dawną emigrację polską z Jugosławii, Francji, Niemiec i innych państw zachodnio-europejskich.

A. AKCJA REPATRIACYJNA

Tempo akcji osiedleńczej na Ziemiach Odzyskanych w poważnym stopniu było uzależnione od przebiegu akcji repatriacyjnej rozpoczętej w zaraniu odrodzenia państwowości polskiej na podstawie zawartych w dniach 9 i 22 września 1944 r. układów Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z rządami Republiki Radzieckich Ukraińskiej, Białoruskiej i Litewskiej. W wykonaniu wspomnianych układów repatriowaniu podlegało przeszło 2 miliony ludności polskiej. Akcję repatriacyjną rozpoczęto już w listopadzie 1944 r., tj. wówczas jeszcze, gdy front przebiegał nad Wisłą.

Trwałe jednak osiedlenie tej znacznej liczby ludności na terenie R. P. w granicach 1939 r. napotykało na niezmiernie poważne trudności. Zwłaszcza nie istniały prawie żadne możliwości osiedleńcze w odniesieniu do ludności rolniczej. Nieliczne bowiem stosunkowo gospodarstwa opuszczone przez ludność ukraińską, białoruską i litewską, repatriowaną z Polski do Z. S. R. R., jako też opuszczone gospodarstwa poniemieckie, położone na terenie zachodnich województw R. P., nie rozwiązywały nawet w minimalnym stopniu powstającego problemu. Stan ten pogarszała jeszcze i ta okoliczność, że w latach 1943 i 1944 na krótko przed uwolnieniem kraju od okupanta na wschodnie tereny polskie napłynęła bardzo poważna liczba ludności polskiej z terenów b. Małopolski Wschodniej i Wołynia, szukająca schronienia przed pożogą i masowymi aktami terroru band ukraińskich, działających pod wyraźnymi auspicjami okupacyjnych władz niemieckich. Liczbę tej ludności szacować należy na ca. 300 tys. osób. Rozmieszczono ją wówczas w okolicznych wsiach i majątkach województw lubelskiego i rzeszowskiego, a częściowo także krakowskiego. Z uwagi jednak na znane powszechnie przeludnienie wsi polskiej we wspomnianych okręgach niemożliwością było stworzenie nowych gospodarstw rolnych dla tej kategorii ludności.

Przed Państwem Polskim stawał więc w ówczesnych warunkach granicznych problem prawie niemożliwy do rozwiązania. Dopiero objęcie w posiadanie Ziemi Odzyskanych umożliwiło całkowitą realizację podjętej akcji repatriacyjnej. Realizację tę zapoczątkowała uchwała Rady Ministrów z dnia 16. III. 1945 r., zobowiązująca powołany w dniu 9. X. 1944 dla przeprowadzenia zadań akcji repatriacyjnej Urząd Repatriacyjny do utworzenia na obszarze Ziemi Odzyskanych swych placówek i do kierowania na te tereny przybywającą w owym czasie masowo transporty z repatriantami. Omówione wyżej trudności, na jakie napotykało osiedlanie repatriantów w kraju w granicach 1939 r., zmusiły władze Państwowego Urzędu Repatriacyjnego do całkowitego prawie ograniczenia osiedlenia repatriantów na terenach ziem dawnych i do możliwie najintensywniejszego rozbudowania akcji osiedleńczej na Ziemiach Odzyskanych. Kierowano więc na te tereny nie tylko wszystkie bez wyjątku nowe transporty z repatriantami, ale również i tych repatriantów, o których była mowa wyżej, a którzy przybyli do kraju przed zorganizowaną akcją repatriacyjną.

Kompletnie wyludniony i w znacznym stopniu zniszczony teren, brak wszelkiej administracji cywilnej, a stąd niedostateczne warunki bezpieczeństwa, niebylewałe trudności aprowizacyjne i transportowe — oto obraz najogólniejszy warunków, w jakich dokonywano pierwszych osiedleń na Ziemiach Odzyskanych.

Do zaludnienia Ziemi Odzyskanych w powyższym stopniu przyczynił się powrót do kraju obywateli polskich, wywiezionych na roboty do Niemiec i krajów okupowanych. W powracającej bowiem z zachodu na wschód przez Ziemię Odzyskaną milionowej fali poważną część stanowili ci Polacy, którzy stale mieszkali za linią Curzona; również i oni więc byli osiedlani na Ziemiach Odzyskanych.

Do dnia 1. I. 1947 r. powróciło z Niemiec i krajów okupowanych 1,9 mil. Polaków. Z liczby tej ca 10% stanowili stali mieszkańcy zza Bugu i Sanu, którzy wszyscy prawie bez wyjątku zostali osiedleni na nowoodzyskanych terenach.

Omawianą grupę repatriantów powiększają także zdemobilizowani żołnierze, pochodzący zza linii Curzona i tam zmobilizowani bądź do armii radzieckiej, bądź do wojska polskiego. Większość tych żołnierzy po zdemobilizowaniu już nie wróciła do miejsca poprzedniego zamieszkania, lecz pozostała w kraju i również została osiedlona na Ziemiach Odzyskanych. Liczbę tej grupy repatriantów-żołnierzy szacować należy na ca 70 tys. osób.

W ten sposób w wyniku prowadzonej przez władze polskie akcji repatriacyjnej osiedlono na Ziemiach Odzyskanych do dnia 1. I. 1947 r. ok. 1.700 tys. repatriantów z Z. S. R. R., uwzględniając w tej liczbie wszystkie wymienione grupy a więc:

1.240 tys. repatriantów przybyłych w ramach akcji zorganizowanej i przeprowadzonej na podstawie zawartych układów¹⁾,

190 tys. repatriantów przybyłych z zachodu i innych okupowanych przez Niemcy krajów, a pochodzących zza Bugu i Sanu i osiedlonych w związku z tym jako repatrianci ze wschodu,

70 tys. zdemobilizowanych żołnierzy, również pochodzących zza linii Curzona, 200 tys. tzw. „dzikich“ repatriantów, przybyłych do kraju przed zorganizowaną akcją repatriacyjną na skutek terroru band ukraińskich.

Rozmieszczenie tych grup ludności na terenie Ziemi Odzyskanych ilustruje następująca tabela:

ZESTAWIENIE

ilości osiedlonych (rodzin i osób) repatriantów na Ziemiach Odzyskanych z podziałem na województwa według stanu na dzień 1 stycznia 1947 r.

Województwo	na wsi		w mieście		razem	
	rodzin	osób	rodzin	osób	rodzin	osób
Olsztyńskie	15 545	59 883	18 158	53 329	33 703	113 212
Białostockie (część)	807	2 461	1 816	5 781	2 623	8 242
Gdańskie (część)	7 697	28 856	17 128	76 521	24 825	105 377
Szczecińskie	39 918	152 569	49 112	177 816	89 030	330 385
Poznańskie (część)	28 557	114 380	20 873	72 619	49 430	186 999
Wrocławskie	112 877	410 161	95 897	307 949	208 774	718 110
Śląskie (część)	23 320	93 566	47 837	143 917	71 157	237 483
Ogółem:	228 721	861 876	250 821	837 932	479 542	1699 808

¹⁾ Ogółem do kraju z Z. S. R. R. w ramach zorganizowanej akcji repatriacyjnej powróciło 1.490.000 repatriantów; z liczby tej 250.000 osób osiedlono na ziemiach dawnych.

B. AKCJA PRZESIEDLENCZA

Wkrótce po formalnym przejęciu administracji na Ziemiach Odzyskanych przez władze polskie rozpoczął się w ślad za transportami repatriantów dość liczny napływ na te tereny ludności polskiej, pochodzącej w pierwszym rzędzie ze zniszczonych przez wojnę terenów.

Samorzutna akcja przesiedleńcza nie rozwiązywała problemu, jaki stanął przed Państwem Polskim — szybkiego i planowego zaludnienia Ziemi Odzyskanych. Zachodziła więc potrzeba podjęcia szeroko zorganizowanej akcji, popartej materialnie i moralnie przez władze państwowe i całe społeczeństwo.

W kwietniu 1945 r. uchwałą Rady Ministrów akcję tę powierzono również Państw. Urzędowi Repatriacyjnemu, rozszerzając dotychczasowy jego zakres działania i zobowiązując go do:

- a) organizacji powrotu wysiedlonych przez niemieckiego okupanta do poprzednich miejsc zamieszkania oraz organizacji przesiedlenia na tereny odzyskane ludności z innych okręgów Państwa Polskiego;
- b) regulowania planowego napływu repatriantów i przesiedleńców;
- c) planowego rozmieszczenia repatriantów i przesiedleńców oraz organizacji ich osadnictwa na ziemiach polskich.

Do współdziałania z Państwowym Urzędem Repatriacyjnym powołane zostały pod przewodnictwem szefów administracji ogólnej Wojewódzkie i Powiatowe Komitety Przesiedleńcze na czele z Centralnym Komitetem Przesiedleńczym, koordynujące działalność wszystkich władz i organizacji w zakresie przesiedlenia.

Wymienione instytucje przy współudziale powołanego w Krakowie Biura Studiów Osadniczo-Przesiedleńczych, jako komórki naukowej, opracowały szczegółowy plan przesiedlenia ludności polskiej z przeludnionych województw centralnych na Ziemię Odzyskaną.

W wyniku realizacji tego planu w ramach akcji zorganizowanej przez Państwo — przesiedlono ogółem na Ziemię Odzyskaną do dnia 1. I. 1947 r. — 2 mil. 217 tys. osób. Ilustruje to poniższe zestawienie.

ZESTAWIENIE

ilości rodzin i osób przesiedlonych z województw centralnych na Ziemię Odzyskaną od początku akcji do dnia 1. I. 1947 r.

Województwo	rodzin	osób
Krakowskie	118 600	341 724
Łódzkie	150 645	332 723
Pomorskie	29 690	94 845
Lubelskie	73 863	272 412
Kieleckie	99 146	241 275
Poznańskie	58 766	161 176
Białostockie	23 801	80 761
Warszawskie	138 729	484 292
Rzeszowskie	74 202	204 908
Śląskie	737	2 759
Ogółem	768 179	2 216 875

Jak wynika z powyżej przytoczonych liczb, największą ilość ludności przesiedliły województwa zniszczone w poważnym stopniu przez działania wojenne, a mianowicie: warszawskie — 484 tys. osób, łódzkie — 332 tys. osób, kieleckie — 241 tys. osób oraz przeludnione województwo krakowskie.

W wyniku akcji repatriacyjnej i przesiedleńczej do końca marca 1946 r. objęte zostały na Ziemiach Odzyskanych prawie wszystkie nadające się do natychmiastowego zagospodarowania indywidualne gospodarstwa rolne do 100 ha.

W związku z tym zdecydowano wstrzymać przesiedlenie osadników-rolników z Polski Centralnej z dniem 1 kwietnia 1946 r. na gospodarstwa chłopskie, rezerwując pozostałą jeszcze nie objętą ich część dla przybywających bez przerwy rzesz repatriantów z ZSRR i reemigrantów z innych krajów.

Po wstrzymaniu indywidualnego przesiedlenia rolników z wewnątrz kraju na gospodarstwa chłopskie władze przystąpiły do przekazywania na osadnictwo i parcelacje leżących w znacznej części odlegiem majątków i folwarków o powierzchni ponad 100 ha. Akcja ta jest prowadzona i dziś w ramach grupowego przesiedlenia osadników zrzeszonych dla objęcia całego majątku, bądź w spółdzielni, bądź w grupie parcelacyjnej.

Do dnia 1. I. 1947 na cele osadnictwa rolniczego przekazano na Ziemiach Odzyskanych ca 500 majątków, osiedlając na nich ca 6.500 rodzin.

C. AKCJA REEMIGRACYJNA

Dnia 1 lipca 1945 r. na zjeździe w Jugosławii Polaków-emigrantów z lat 1900—1908 została powzięta jednomyślna uchwała o powrocie Polaków do kraju. Wyloniona przez zjazd specjalna delegacja po przybyciu do Polski i zapoznaniu się z Ziemią Odzyskaną obrala sobie jako teren zwartego osadnictwa dwa powiaty Śląska Dolnego.

Na podstawie zawartego układu między Rządem R. P. a Rządem Jugosławii reemigranci polscy mogli zabrać ze sobą cały swój dorobek ruchomy oraz inwentarz, co umożliwiło im po przybyciu na Ziemię Odzyskaną uruchomienie i zagospodarowanie opuszczonych i częściowo zniszczonych warsztatów rolnych.

Uchwała zjazdu emigrantów polskich w Jugosławii zapoczątkowała falę ruchu reemigracyjnego ludności polskiej z całego szeregu innych krajów.

Decyzję powrotu powzięły liczne skupiska Polonii Zagranicznej we Francji, liczącej ca 500 tys. osób, Belgii, Luksemburgu, a ponadto istniejące na terenie Niemiec i tych krajów, gdzie wychodźstwo zarobkowe polskie tworzyło zwarte grupy.

Powrót emigrantów polskich następował podobnie, jak i w wypadku reemigracji z Jugosławii po dokładnym zapoznaniu się uprzednio wysłanych delegacji z warunkami osiedlenia się w kraju.

W roku 1946 powróciło do kraju 61 tys. emigrantów, w tym:

z Niemiec	19.794 osób
z Francji	22.373 osób
z Jugosławii	15.201 osób
z Belgii	2.402 osób
z Rumunii	552 osób

Wszyscy oni z małymi wyjątkami i to zarówno robotnicy jak i rolnicy zostali osiedleni na Ziemiach Odzyskanych.

Ciekawą cechą całokształtu omawianej akcji osiedleńczej jest prawie równomierny napływ na Ziemię Odzyskaną ludności miejskiej i wiejskiej, pomimo specjalnego forsowania przesiedlenia tej ostatniej.

W grupie osadników przybyłych na te ziemie z Polski Centralnej ludność miejska nawet poważnie góruje nad wiejską. Dopiero repatrianci i autochtoni, wśród których przeważa grupa wiejska, niwelują tę przewagę. Tłumaczyć to należy bardzo znacznym zniszczeniem wielu ośrodków miejskich w Polsce, a w szczególności całkowitym zburzeniem półtoramilionowej Warszawy. Ponadto osadnicy miejscy pomimo trudności aprowizacyjnych łatwiej mogli zorganizować sobie w mieście życie, a także uzyskiwali szybciej bezpośrednie korzyści z osiedlenia na nowym, odczuwającym brak ludzi terenie. Stąd atrakcyjność osadnictwa miejskiego była o wiele wyższa od osadnictwa wiejskiego, przy którym uruchomienie zdewastowanego i ogolonego z inwentarza gospodarstwa wymagało poważnych nakładów materialnych i kapitałowych, a tych przeważnie polska ludność wiejska nie była w stanie poczynić. Wśród 3.600 tys. rzeszy osadników polskich na Ziemiach Odzyskanych (bez autochtonów) ludność wiejska stanowi 1.750 tys. osób, zaś ludność miejską 1.850 tys. osób. W grupie zaś autochtonów ludność wiejska wynosi 600 tys. osób, zaś miejską 400 tys. osób.

W tej chwili z uwagi na wielkie różmiary zniszczeń wojennych na Ziemiach Odzyskanych chłonność osiedleńcza tego obszaru została wyczerpana. W ten sposób Polska wyzyskała wszystkie w danym momencie realne możliwości. Dalsze — otworzy dopiero realizacja Narodowego Planu Gospodarczego, który w okresie trzyletnim (1947-49) w miarę dokonywającej się odbudowy przewiduje dalsze dosiedlenie tych ziem. W rezultacie liczba ludności tego obszaru dojdzie do wysokości przedwojennej. Biorąc jednak pod uwagę z jednej strony pęd żywiołu polskiego na zachód, hamowany do niedawna sztucznie barierami granicznymi, a z drugiej strony poważną dynamikę biologiczną narodu polskiego — można mieć uzasadnioną nadzieję, że cyfra ta będzie jeszcze przez dłuższy czas wzrastała.